
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY
Studia Pedagogiczne z. 28

Bożena Stawoska-Jundziłł
Bydgoszcz

**WSPÓLNE FUNDACJE RODZICÓW
DLA DZIECI W DATOWANYCH KONSULARNIE
INSKRYPCJACH CHRZEŚCIJAŃSKICH
Z RZYMU (III – VI wiek)**

Analizowany materiał inskrypcyjny pochodzi z Rzymu, jednego z centrów wczesnego chrześcijaństwa, a dotyczy okresu od III wieku po wiek VI. Wyróżnikiem badanych tu napisów jest dokładna datacja zaznaczona poprzez wymienianie imion konsulów przy określaniu czasu śmierci lub pochowania. Daje to możliwość precyzyjnego odniesienia czasowego omawianych faktów i pozwala spośród masy napisów wyróżnić pewne grupy i reprezentowane przez nie tendencje. Podział na okresy spowodowany został różnicami formularza oraz chęcią dokładniejszego ukazania omawianych zjawisk. Wybrałam do badań wspólne fundacje rodziców, aby uchwycić specyfikę relacji między rodzicami łącznie a dziećmi¹.

1. Fundacje rodziców w III wieku

Materiał dotyczący rodziców tworzą 33 napisy. Podzielone zostały one formalnie na trzy grupy ze względu na zmieniający się formularz, z którego nie

zawsze jasno wynika np. pozycja par fundatorów względem siebie i dzieci oraz różny sposób określania rodziców – np. *pater et mater, parentes* itp.

Najmniej oczywiste związki łączą fundatorów, którzy jako mężczyzna i kobieta określani z imion wystawiają napis dziecku lub dzieciom. Takich napisów jest 8 (24.2%). Wśród nich 4 pary fundatorów mają na pierwszym miejscu mężczyznę: Avrelius Dionysius i Maria Maxentia dla *filio* Ienuaris; Fonteius Satvrninus i Avrelia Myrsina dla chłopca o imionach Fonteivs Satvrninus, który jest dla nich *dulcissimus*. Następnie Sabbulus i Prima dla *X b. m.* oraz Pastor, Titiana i Marciana dla Chrestus Marcianus *filius b. m.* przy czym fundatorzy wyrażają jakby radość z uzyskania przez niego życia wiecznego². Układ stosunków rodzinnych w pierwszej parze nieco dziwi, gdyż ich syn ma jedno imię, ale pozycja ojca może być niższa i tę dziedziczy. W drugim przypadku widać związek syna z ojcem i nieomal pewne jest, że występuje tu też jego matka, a żona ojca. Małżonkami i rodzicami byli równi pochodzeniem fundatorzy z drugiej inskrypcji. Natomiast w ostatnim przypadku mogą to być małżonkowie – rodzice: Pastor i T[i]i[t]iana wraz z córką, a siostrą pochowanego Chrestusa Marciana. Ma on jednak dwa imiona. Druga kobieta może być niańką lub siostrą ojca lub matki, czy też dalszą krewną. Nie jest też wykluczone, że pierwsze dwie osoby to wychowawcy (ale dlaczego wtedy na pierwszym miejscu?), a Marciana jest matką, gdyż drugie imię chłopca (wtedy wyzwoleńca nieznanego ojca) jest identyczne z imieniem matki.

W kolejnych 3 (9.1%) przypadkach to kobieta jest na pierwszym miejscu: Veneria i Theofilus → *filio*, Sabina i Venuleius Charitonianus → Turciae, która jest na pierwszym miejscu napisu. Ostatnia inskrypcja jest zatarta, ale chodzi o parę ludzi z jednym imieniem, którzy fundują napis synowi określonym jako *innocentissimus*. Dwie pary określają się jako *coniugi* (do męża) i *coniuges* do siebie. Najpewniej są to rodzice – małżonkowie przedkładający jakby własny związek (z przewagą kobiety) nad dziećmi – nawet chłopcami!³

Następną grupę stanowią napisy (7 – 21.2%), w których pary tworzą rodzice o podanych wprost określeniach: *pater et mater*, przy czym sześć razy ojciec jest na pierwszym miejscu, zaś ostatni napis stawia go na końcu po matce i synu (napis jest jednak mocno uszkodzony i może zajść inna sytuacja). Mamy tu po trzy pary rodziców o więcej niż jednym imieniu: Aemilius Nicon i Seruanda fundują dla Irene – *fil. dulcissime desiderantissime* i C. Iul. Chrysogonus i Aur. Hel(i)as dla C. Iul. Fructos; Aurelius Dionysius i Maria Maxentia dla syna o imieniu Ienuarius oraz pary rodziców o jednym imieniu: Agathangelus i Pi(...?) dla Ma(...)*e filiae b. m.*; Filonides i Irene dla Filon i Filonius, braci; Phoebodus i Festa dla syna o imionach Gregorius Phoebodus, co oznacza, że małżeństwo niewolnicze (wyzwolenicze?) miało syna wolnego (wyzwolenca) o imieniu wspólnym z ojcem. Reszta to napisy zbyt uszkodzone, by na ich podstawie odtwarzać kolejność wystąpienia

imion⁴. Także i tu ubogi formularz nie pozwala odczytać wzorców stosunków rodzinnych, odnoszenia się do siebie rodziców oraz rodziców i dzieci. To, co najwyraźniejsze, to postawienie ojca na pierwszym miejscu oraz skromne ilościowo i jakościowo epitety określające dzieci.

Kolejny zbiór w fundacjach rodziców (ogółem 15 napisów – 45.5%) tworzą te, w których występuje określenie *parentes*. Jedyne w dwóch napisach są to pary małżeńskie (?) o podwójnych imionach, po których występuje właśnie określenie *parentes*. Mają one silne związki onomastyczne, nieczęsto spotykane w naszych napisach: [Fului]a Secundina i [F]uluius Ideus [*pare*]ntes fundują córce o imieniu Fuluia (Felic?)itas – *dulcissima* i *sancta*. *Gentilicium* jest wspólne dla wszystkich osób! Być może chodzi o rodzinę niewolniczo-wyzwoleńczą, jak na to wskazują analogie z przytoczonego wcześniej materiału. Druga para to Lucretius Pau[lus] *dulcissimus*, któremu napis fundują Lucretius Eutyches i Lucretia Maximilla *parentes*. Czy w takim razie – o ile zachować przynależność wyzwoleńczą tej rodziny byli w formalnym związku małżeńskim? To mogło by tłumaczyć użycie terminu *parentes*⁵. Dostrzec można w tej fundacji jakby bliższy związek uczuciowy z dziećmi.

Następne 6 (18.2%) napisów dotyczy już grupy *parentes*, ale bez podania imion rodziców. Są to fundacje poświęcone córkom. Po trzy napisy przypadają córkom (zawsze wymienionym na pierwszym miejscu) o jednym i dwóch imionach (w tym 1 napis uszkodzony). W pierwszej podgrupie tylko jedna córka ma dodany epitet (*dulcissima*), ale rodzice są *quientes* i w tym przypadku towarzyszy im niania lub inna kobieta. W drugiej podgrupie formularz jest podobny – znowu tylko raz wspomniano o wzajemnej miłości między dziećmi a rodzicami. W dodatku dotyczy to nietypowej fundacji dla córki aż 35-letniej. Rodzice są *destomachati*, raczej w znaczeniu uspokojenia, pogodzenia się z losem po jej śmierci⁶.

Chłopców dotyczą 4 (12.1%) fundacje bardzo zróżnicowane, bo jeden z nich ma dwa imiona (*benemerenti*, 1 rok), w następnej są bracia o dwóch i jednym imieniu (*carissimis*); syn o jednym imieniu (poezja nagrobna); syn z zatartym imieniem (być może nie było go w ogóle w napisie!)⁷. Całą klasę napisów rodzicielskich zamykają dwie fundacje nieokreślonym z płci dzieciom (jedno 20 lat) zawierające formułkę *parentes sui fecerunt sui ispiriti bon(a)i fontei*, co oznaczać może zarówno dzieci własne, jak i rodziny oraz jedne i drugie. Być może też forma *parentes* oznacza małżeństwo, wtedy w grę wchodzi wszyscy zmarli domownicy, a nawet współwyznawcy! Mamy też tutaj jedną tylko fundację syna (3%) dla rodziców, których określa on jako *dulcissimis*. Nie ma tu żadnych innych informacji⁸.

Zestawienie 1. Rodzice jako fundatorzy w III wieku

Pater et mater	1.	$3 m + 2 k \rightarrow 3 c$
	2.	$2 m + 2 k \rightarrow 1 s$
	3.	$2 m + 1 k \rightarrow 1 c$
	4.	$1 m + 1 k \rightarrow 1 c$
	5.	$1 m + 1 k \rightarrow 1 s + 1 s$
	6.	$1 m + 1 k \rightarrow 2 s$
	7.	uszk. pater et mater, bez imion
	8.	uszk. pater et mater, bez imion
Parentes z imionami	1.	$2 k + 2 m \rightarrow 2 c$
	2.	$2 m + 2 k \rightarrow 2 s$
Parentes bez imion	1.	$2 c \leftarrow p$
	2.	$2 c \leftarrow p$
	3.	$2 c \leftarrow p$
	4.	$1 c \leftarrow p$
	5.	$1 c \leftarrow p$
	6.	$1 c \leftarrow p$
	7.	$2 s \leftarrow p$
	8.	$2 s + 1 s \leftarrow p$
	9.	$1 s \leftarrow p$
	10.	$X s \leftarrow p$
	11.	$p \rightarrow X d$
Rodzice	1.	$p \rightarrow X d$
	2.	$p \rightarrow X nn$
	3.	$X s \rightarrow p$
	4.	$X nn \rightarrow p$

Legenda: m - mąż (lub mężczyzna bez określenia pozycji)

k - żona (lub kobieta bez określenia pozycji)

s - syn c - córka

d - dziecko (dzieci) p - parentes

X - imię zatarte

X nn - zatarte imię, brak możliwości określenia płci

Przykład: $1 m + 1 k \rightarrow 1 s$ = jednoimienni rodzice fundują napis jednoimiennemu synowi. Legenda odnosi się do wszystkich następujących zestawień (podane zostaną jedynie uzupełnienia).

2. Rodzice występujący wspólnie w fundacjach 1 połowie IV wieku

Wspólnych fundacji rodziców jest 6 (28.6%). Spośród nich 4 (w tym 1 wątpliwy – 66.7%) cechują się określeniem *parentes* i są fundacjami dla chłopców w wieku 5, 19 i 23 lata (1 o wieku nieokreślonym). Wśród nich tylko jeden syn (19 lat) ma zachowane w całości dwa imiona (Equitius Heraclius) i zdążył być lektorem *regionis sec(undae)*, czyli pełnić niższą funkcję kościelną. Rodzice ufundowali grób i napis sobie i jemu, określając go jako *benemerenti*. U innych brak dodatkowych informacji. Fundacje (2 – 33.3%), w których rodzice określają się oddzielnie jako *pater et mater* dotyczą chłopców. Syn trojga imion ma *cognomen* wspólny z ojcem o jednym imieniu (imię matki zatarte). Nagromadzenie epitetów oraz różnica ilości imion wskazują, że osiągnął on (6 lat, *neofita*) wyższą pozycję niż rodzice, może adoptowany lub wzięty pod opiekę prywatną lub Kościoła. Fundacja jest wspólna, ale syn znajduje się na pierwszym miejscu: *filio pi[issim]o et sibi*. W ostatnim napisie syn ma chyba jedno imię, jak i rodzice (zachowało się tylko imię matki). Epitet jest standardowy (*dulcissimus*), ale syn 16 letni występuje w napisie przed rodzicami⁹.

Zestawienie 2. Fundacje rodziców w 1 połowie IV wieku

Rodzice łącznie:	Pater et mater:
1. p → 2 s	1. 3 s ← 1 p + Xm
2. p → s	2. 1 s ← Xp + 1 m
3. p → s	
4. p → X	

3. Rodzice jako fundatorzy w 2 połowie IV wieku

Zespół ten tworzy 17 napisów (12.3%). Pierwsze 9 (53%) to formułka *parentes* dla X, bez wymieniania imion ojca i matki. Dla synów wystawiono w ten sposób 5 (55.6%) napisów, z czego 3 nie zawierały także imienia syna, a tylko epitety (*carissimus*, *b. m.*) i opis wyrażający rozpacz po stracie dziecka, a 2 podają pojedyncze imiona (Diocletianus, Marcianus) z epitetami *dulcissimus*, *mirae innocentiae ac sapientiae puero*.

Trzy napisy dotyczą w tej formule córek. Wystawione zostały dla dziewcząt o imionach: Euodia (poetyckie pocieszenie rodziców w żalu), Mercunia (*dulcissima*), Proiecta oraz 1 (11.1%) dla dziecka nieznanego płci (*mire sapientiae* – czyli

najpewniej syna), któremu fundują napis *infelices parentes*¹⁰.

Drugą grupę stanowią napisy (7 – 41.2%) dotyczące fundacji ojca (zawsze na pierwszym miejscu) i matki, głównie o pojedynczych imionach. Raz tylko ojciec ma trzy imiona a matka dwa; dwa razy ojciec (a może i matka) ma dwa imiona. W ostatnim przypadku mamy wspólne dla wszystkim *gentilicium* (Postumius,-a), ale występująca obok rodziców babka ma jedno imię, co wydaje się dowodem na awans rodziny do wyższej pozycji, świadectwem której może być też wierszowany, bogaty napis dla syna i wnuka.

Formularz wymienionych tu napisów jest dwojaki: 5 (71.4%) inskrypcji zawiera imiona dzieci (2 razy 3 imiona, 3 razy pojedyncze) przed imiona rodziców. Syn o trzech imionach dziedziczy imię rodowe nie po ojcu trzech imion, ale po matce dwóch imion, co może oznaczać (wraz z czołową pozycją dziecka w napisie), iż matka była kobietą wolną, ojciec niewolnikiem lub wyzwolencem, a syn posiada tym samym status wyższy niż ojciec. Popierają to stosunkowo rzadkie epitety. Zauważyć można jednak, iż w formularzu napisu ojciec jest jednak na pierwszym miejscu przed matką.

Poza epitetami stosowanymi do dziecka nie piszą oni nic o swoich uczuciach. W jednym – gdzie syn ma trzy imiona (i wiele epitetów – ICUR 5. 13298 z 350 r.), a ojciec dwa jest to łatwo wytłumaczalne – w innych być może rządzi przypadek. Poza wspomnianym już napisem dotyczącym dziecka o trzech imionach i wieloma epitetami mamy tu tylko dwa razy *benemerenti* i dwa razy *dulcissimus*. Tam, gdzie rodzice są na początku napisu mamy do czynienia 2 razy (28.6%) z córką – *dulcissima* oraz 1 inskrypcją bez epitetów. Być może więc częściej synowie byli wymieniani przed rodzicami niż córki, ale właściwie materiału na takie uogólnienie jest zbyt mało. Mamy też jedną fundację syna dla rodziców wymienionych z imion (pojedynczych, także syn) na pierwszym miejscu. Są oni dla niego *dulcissimis*, on zaś jest *infelicissimus*¹¹.

Zbyt mało danych nie pozwala na to, aby przeprowadzać jakieś podziały między fundacjami rodzinnymi odnoszącymi się do poszczególnych grup wiekowych. Są to pojedyncze informacje, które skomplikowałyby tylko obraz stosunków w rodzinie.

Ogólnie można uznać, iż te, które firmują rodzice łącznie mają nieco więcej epitetów w stosunku do fundacji samodzielnie występujących ojców i matek. We wszystkich tych grupach mamy jednak w zasadzie pojedyncze przykłady rozwijania większej ilości epitetów, ale wszędzie też rodzice (czy też oddzielnie ojciec lub matka) pozostają ze swoimi uczuciami i w ogóle informacjami o sobie w cieniu danych (także niezbyt szczegółowych) dotyczących dzieci.

Nie polepszają radykalnie sytuacji informacyjnej napisy (16 – 11.6%), które są fundacjami rodziców (lub oddzielnie ojca lub matki) nieokreślonych wprost co

do pozycji, a jedynie poprzez terminologię dotyczącą dzieci (*filius, -a*). W grupie chłopców (10 napisów – 62.5%) mamy dziewięć z epitetami określającymi synów o jednym imieniu. Są one ubogie: cztery razy *benemerenti* (w tym 2 razy łącznie z *in pace*); dwa razy *dulcissimus* (raz z *in pace*); *incomparabilius, innocens, sanctus* (z *in pace*). Jeden napis dotyczy mężczyzny 26-letniego dwóch imion, określonego jako *dulcissimus* i *benemerenti, in pace* (oraz zawołanie chrześcijańskie). W ostatnim napisie fundowany pozbawiony jest imienia i epitetów. Jeden przypadek dotyczy dwóch synów o pojedynczych imionach wyliczonych wedle starszeństwa i określonych wspólnie jako *benemerentis, dulcissimis*¹².

Napisy dotyczące dziewcząt (6 – 37.5%) mają podobny charakter. Podwójne imiona mają tu dwie osoby (*mirae bonitatis, innocentia, innocentissima, dulcissima*). Także dwie osoby mają imiona pojedyncze z epitetami *dulcissima, benemerenti, in pace* oraz dwie występują bez imion (uszkodzenia) – *pudicissima, dulcissima, benemerenti, in pace* zaś fundator (fundatorka?) wyraża uczucia miłości (*amor*)¹³. Jak widać jest tu nieco więcej epitetów i być może mają one nieco bardziej osobisty charakter. Sądząc po tym fakcie możliwe jest, że większość z nich to wspólne fundacje rodziców, co znacznie zwiększa ich zakres występowania.

Zestawienie 3. Rodzice fundatorami w 2 połowie IV wieku

Parentes:	Ojciec i matka
1. P → 1 s	1. 3 s ← 3 o + 3 m
2. P → 1 s	2. 1 s ← 2 o + 2 m
3. P → X s	3. 3 s ← 2 o + 1 m
4. P → X s	4. 1 s ← 1 o + 1 m
5. P → X s	5. 1 s ← 1 o + 1 m
6. P → 1 c	6. 1 o + 1 m → 1 c
7. P → 1 c	7. 1 o + 1 m → 1 c
8. P → 1 c	Rodzicom:
9. P → X dz (s?)	1. s → 1 o + 1 m

4. Fundacje z V wieku

Fundacje wspólne rodziców dla dzieci to 10 (15.4% w stosunku do ilości napisów dziecięcych z określoną długością życia) napisów, ale tylko dwa są opracowane według tego samego schematu, czyli rodzice wymienieni z imienia przed pochowanymi dziećmi. Nawet jednak tu są różnice, gdyż w napisie z 406 r. może chodzić o męża dwóch imion *cum [uxore sua] et filia sua*, ale też kobietę: nie *Mar(ius) [Pl]inta* a *Mar(ia) (Qu)inta cum [sorore sua] et filia sua*. W drugim chodzi o podkreślenie, że grób jest własnością rodziców (Heunia i Agapenis),

w którym leży też ostatnia córka Nice – Agapitylla (lat 68). Nice to najpewniej zdrobnienie od Heunice – więc jest tu jej córka, która ma zdrobniałe imię po ojcu. Wystawcą mógł być jej brat lub inni krewni. Trzeci napis to fundacja rodziców o pojedynczych imionach dodatkowo określających się jako *parentes infelicissimis* dla córki (*dulcissima*). Następny dotyczy fundacji ojca i matki dla córki w wieku 2 lat i 30 dni, która jest na pierwszym miejscu (wszyscy mają pojedyncze imiona, córka to samo co ojciec). Są to członkowie rozbudowanej rodziny biskupiej, stąd napis dla córki stanowi pretekst do pokazania związku z przodkiem – biskupem. Być może kolejny napis (7. 17854) dotyczy także ludzi związanych z Kościołem lub mocno przesiąkniętych duchem wiary, gdyż epitety są tu religijne (*sancte religiose*) oraz heroizujące i uczuciowe (*dulci sapienti*).

Następna fundacja ojca i matki nie wymienionych z imion dla 16-letniego chłopca nie zawiera epitetów, zaś przy 4-letniej córce jest dopisek o miłości do niej i okrucieństwie śmierci. Napis dotyczący syna pochowanego w grobie rodziców przez nieznaną osobę to kolejna fundacja, która właściwie nie mieści się w naszej grupie, gdyż rodzice nie są fundatorami napisu. Trzy ostatnie to: fundacja rodziców dla syna (1 imię, występuje przed rodzicami) określonego jako *amantissimus* i najważniejszy dla rodziców; fundacja rodziców (*parentes*) i siostry dla syna i brata, w której rodzeństwo ma jedno imię, nie wymieniono zaś imion rodziców. Napis wyraża żal po odejściu ukochanego syna i brata. Następny zawiera formułkę *se uiuji siui elt filio* w domyśle, na miejscu uszkodzenia postawić można rodziców, którzy wcześniej mogli być wymienieni z imion. Pozostaje jeszcze fundacja *parentes* z datacją na 2 poł. IV w. lub 443/464 r. dla dwóch córek, z których pierwsza to *h. p.* (*honestu puella*, ale o jednym imieniu) z niespotykaną w V wieku ilością epitetów: *bonitatis eximiae, mirae verecundiae, ultra aetatis annos sapientiae*. Ostatnia inskrypcja pozbawiona jest epitetów. Rodzice jednak określają się tutaj jako *miseri* z dopiskiem *funeris acervitate percussi* – co także jest nietypowe dla V wieku¹⁴.

Zestawienie 4. Fundacje z V wieku

1.	$2o + Xm + Xc / 2o + 2m + 2s + Xc$
2.	$1o + 1m \rightarrow 1c$
3.	$1o + 1m \rightarrow 1c$
4.	$1c \leftarrow 1o + 1m$
5.	$1c \leftarrow 1o + 1m$
6.	$1o + 1m \rightarrow 1s$
7.	$1s \leftarrow 1o + 1m$
8.	$Xr + 1s \rightarrow 1s$
9.	$Xr \rightarrow Xs$
10.	$Xr \rightarrow 1s + 1s$

5. Rodzice i dzieci – wiek VI

Fundacje rodzinne w tym okresie to 12 napisów. Rodziców występujących obok siebie reprezentują 2 (16.7%) napisy według formuły wyliczającej imiona mężczyzny (zawsze na pierwszym miejscu) i kobiety na początku napisu. Podkreślono przy tym fakt posiadania przez nich grobu, a w pierwszej inskrypcji także przynależność do warstwy średniej (*u. h. – uir honestus, h. f. – honesta femina*) i wykonywany zawód – *argentarius*. Wspomniana tu para miała córkę o różnym od nich imieniu, zaś druga para, chyba o niższym statusie społeczno-ekonomicznym syna o tym samym, co ojciec imieniu. W tym przypadku jednak zachodzić może sytuacja, w której początek napisu oznajmiający czyj to grobowiec zrobiono wcześniej, a zapis o pochowaniu mężczyzny – później. W tym świetle dopisek *iacet euni (cum?) filio et nepote in pace* oznacza pochówek męża wraz z synem i wnukiem, których imion nie zamieszczono¹⁵.

Zestawienie 5. Fundacje rodzinne w VI wieku

Rodzice:		Nieokreśleni rodzice lub rodzic:	
1.	1 o + 1 ma → 1 s	1.	Xr → 1 s
2.	1 o + 1 ma → 1 c	2.	Xr → 4 s

* * *

Zaprezentowany materiał nie jest w swej wymowie jasny i jednoznaczny. Wskazuje jednak na cały szereg problemów np. dlaczego występują w nich rodzice łącznie, od czego zależy kolejność imion w tekście i co to oznacza. Poprzez związki onomastyczne między małżonkami, rodzicami i dziećmi inskrypcje te ukazują zróżnicowanie w obrębie rodziny, ich status społeczny.

Uzyskane wyniki muszą być porównane z danymi pochodzącymi z innych zespołów napisów oraz fundacjami oddzielnymi ojca i matki oraz innych członków rodziny i dopiero wtedy wyciągnąć można z naszego materiału szersze wnioski odnośnie wzorców współżycia rodzinnego, kształtu rodziny, reprezentowanych przez nią wartości.

PRZYPISY

- ¹ Inskrypcje pochodzą ze zbioru ICUR (Inscriptiones Christianae Urbis Romae septimo saeculo antiquiores. Nova Series vol. 1–9. Civitate Vaticana 1922–1989). Przedstawiony tu fragment badań stosunków rodzinnych jest zmienioną wersją części niedrukowanej rozprawy doktorskiej (B. Stawoska, Rodzina w łacińskiej epigrafice chrześcijańskiej Rzymu II–VI w. Bydgoszcz 1993) por. zawarta tam charakterystyka źródeł i literatura naukowa. Inskrypcje z ICUR nie były dotąd, poza nielicznymi przyczynkami, analizowane pod kątem problematyki rodzinnej.
- ² 9. 25265; 25199; 25489; 3. 8716 (268 lub 279 r.). Wyprzedzanie w napisach imion męskich przez żeńskie może być podstawą w badaniach stosunków rodzinnych, prestiżu, uczuć itp. – por. M. Boudreau Flory, Where Women Precede Men. „Classical Journal” 1984, s. 216–224
- ³ 9. 25561; 25556; 24905; ostatni (9. 25009 = D 763) to wzmianki o pochowanych w hypogeum (?): wyzwolenicy patrona; patron wymienia żonę, też wyzwolenicę; mężczyźnie (chłopcu? – Clodius Crescentianus), który ma imiona wspólne z patronem (L. Clodius Crescens). Może więc chodzi o siostrę żony, a także wymienia się syna choć brak wyraźnej wskazówki co do tego ostatniego. Możliwe są też inne układy. W napisach pogańskich z Rzymu mąż nagminnie występuje przed żoną. Znamy tylko 88 przypadków odwrotnych (M. Boudreau Flory, op. cit., s. 216), w takim świetle różnice w naszym zbiorze są minimalne.
- ⁴ Kolejno: 9. 25274; 25301 = D 4090; 9. 25265 oraz 9. 24920; 25387; 24696 (2 poł. III w.). Uszkodzone: 9. 25529; 25103 (raczej odnosi się do ojca) – por. G. Menaut, Probleme der globalen Betrachtung der römischen Inschriften. „Bonner Jahrbucher” 1975; H. Gülzow, Christentum und Sklaverei in der ersten drei Jahrh. Bonn 1969
- ⁵ 9. 25213; 25334 – oba II/III w. por. małżeństwa wyzwoleńcze: S. Dixon, The Roman Family. London 1992, s. 53–55 i podana tam literatura naukowa.
- ⁶ 9. 25140; 25276; 25479 oraz 24992; 25600; 25844. Uczucia rodziców: J. P. Néraudau, Être enfant à Rome. Paris 1984, s. 335–372; P. Veyne, La Famillie et l’amour sous le Haut-Empire Romain. „Annales ESC” 1978, s. 35–62; M. Golden, Did the Ancients Care When their Children Died? „Greece and Rome” 1988, s. 154–160
- ⁷ 9. 25075; 25235; 25966; 25874
- ⁸ 9. 25843; 25198; 25120 b; 25240. Napis 9. 25103 to być może także fundacja rodzinna, ale nie da się odtworzyć komu i przez kogo ustanowiona: *Disidiena...*
Brosiana...et...Faustinus filius
et Sabinus parens
BMF
- ⁹ 7. 17422 (312 r.); 17425 (323 r.); 3. 8719 (338 r.); 7. 17432 (345 r.) oraz 8. 20773 (348 r.); 2. 5930 (336 r.). Standaryzacja epitetów dotyczy także inskrypcji pogańskich. Np. w Galii również dominował *dulcissimus* por. A. Pelletier, La femme dans la société gallo-romaine. Paris 1984, s. 34; S. G. Harrod, Latin Terms of Endearment and of Family Relationship. Princeton 1909, s. 231 i nn.
- ¹⁰ 5. 13912 (364 r.); 13924 (374 r.); 1. 479 (368 r.); 1. 2805 (362 r.); 7. 18681 (355 r.); 5. 13333 (375 r.); 1. 1440 = CE 670 (383 r.); 1. 2085 (365 r.); 8. 21015 (koniec IV w. – C. Carletti, Iscrizioni cristiae di Roma. Firenze 1986 (ICR), s. 149
- ¹¹ 5. 13298 (350 r.); 4. 9563 = 2. 6031 = D 3253 (367 r.); 6. 15634 = D 1524 (IV w. – ICR s. 86); 7. 17469 (376/8 r.); 5. 13299 = D 3239 (353 r.); 7. 17513 = 17522 = 17558 = D 4146 F. Dla rodziców: 3. 9170 (IV w. – ICR s. 57). Rodzice a dorosłe potomstwo w okresie cesarstwa por. The Conflict of Generations in Ancient Greece and Rome. Ed. St. Bertman. Amsterdam 1976; E. Eyben, De jonge Romein. Brussel 1977; S. Dixon, Roman Mother. London 1988, s. 168–236; B. Rawson, Adult-

- Child. Relationship in Roman Society. W: *Marriage, Divorce, and Children in Ancient Rome*. Ed. B. Rawson. Oxford 1991, s. 7–30
- ¹² 7. 19957 = D 2609A (373 r.); 1. 2108 (397 r.); 5. 13344 (381 r.); 5. 13908 (359 r.); 3. 7377 = D 2568 (361 r.); 5. 13922 (370 r.); 1. 3191 (379 r.); 6. 15829 (IV w.); 4. 11116 (387/398 r.); 7. 17498 = D 4643. Także w klasycznej myśli rzymskiej obserwujemy rozbieżność na postulaty odnoszące się do wspólnych zadań wychowawczych rodziców oraz matki i ojca oddzielnie, ale bez preferowania tego pierwszego układu por. J. Jundziłł, *Teoretyczne problemy wychowania w rodzinie rzymskiej (III w. p.n.e. – III w. n. e.)*. Bydgoszcz 1987
- ¹³ 1. 2095a–b (381 r.); 2. 4268 = D 3099 (355 r.); 1. 725 (368 r.); 5. 13348 (384 r.); 7. 19956 (369 r.); 1. 309 (399 r.) oraz 7. 17498
- ¹⁴ 1. 713 (403 r.); 4. 11140 (406 r.); 2. 4858 (415 r.); 2. 4934 (365/390 lub 425/455 r.); 6. 17293 (pocz. V w.). Por. przy tej okazji ukazaną całą genealogię rodziny biskupiej z 1 poł. V w.; użyte epitety w stosunku do małego dziecka podkreślające jego mądrość stosunkowo mocno różnią się od ówczesnych poglądów Ojców Kościoła – por. J. Hogger, *Die Kinderpsychologie Augustins*. München 1937, s. 105–160. Epitet *sapiens* poświadcza dodatkowo związki chrześcijan z kulturą pogańską, nie tylko na Wschodzie, jak to się czasem akcentuje (np. A. Wifstrand, *L'Eglise ancienne et la culture grecque*. Paris 1962). Rodzina biskupia por. ICR s. 141 oraz 7. 17854. 1. 1402 (404 r.); 2. 4885 = D 4745 (425 r.); 4. 11144 (424 r.); 1. 85. Por. J. Hogger, op. cit., s. 105–160. Z kolei można przypomnieć, iż w literaturze patrystycznej biskup często kojarzony jest z ojcem, ojcowskimi uczuciami, opiekuńczością por. J. Colson, *Diakon i biskup w pierwszych trzech stuleciach Kościoła*. „Vox Patrum” 17, 1989, s. 588. Formuły *H. P.*: B. Stawoeka-Jundziłł, *Formuły v. h. i h. f.* (oraz pochodne) w chrześcijańskich inskrypcjach z prowincji i miasta Rzymu. W: *Studia Moesiaca II*. Ed., L. Mrozewicz, K. Ilski, Poznań 1994, s. 127–144
- ¹⁵ 2. 4280 = D 694 = CIL 6. 9162 (522 r.); 2. 5057 = D 3508, por. B. Stawoeka-Jundziłł, *Rodzina w VI wiekach (datowanych konsularnie), łacińskich inskrypcjach chrześcijańskich miasta Rzymu*. W: *Rodzina w społeczeństwach antycznych i wczesnym chrześcijaństwie*. Red. J. Jundziłł. Bydgoszcz 1995, s. 315–330. Wierszowany napis (1. 175 = CE 1375 z 533 r.) być może jest fundacją rodziców dla zasłużonego syna, kochającego i kochanego przez rodziców. Ma on 4 imiona i jest *v. h. spec.* – por. przyp. 14. *Argentarius* por. J. Jundziłł, *Pieniądz w łacińskiej literaturze okresu późnego cesarstwa rzymskiego*. Warszawa 1984, s. 70–73

WYKAZ ŹRÓDEŁ /numeracja ICUR/

1. 85, 175, 309, 479, 713, 725, 1402, 1440, 1750, 2085, 2095 a–b, 2108, 2805, 3191
2. 4268, 4280, 4858, 4885, 4934, 5057, 5930
3. 7377, 8716, 8719, 9162, 9170
4. 9563 = 2. 6031, 11116, 11140, 11144
5. 13298, 13299, 13333, 13344, 13348, 13908, 13912, 13922, 13924
6. 15634, 15829, 17293
7. 17422, 17425, 17432, 17469, 17498, 17513 = 17522 = 17558, 17498, 17854, 18681, 19956, 19957
8. 20773, 21015

9. 24696, 24905, 24920, 24992, 25009, 25075, 25103, 25120 b, 25140, 25198, 25199, 25213, 25235, 25240, 25265, 25274, 25276, 25301, 25334, 25387, 25479, 25489, 25529, 25556, 25561, 25600, 25843, 25844, 25874, 25966

**PARENTS' COLLECTIVE FOUNDATIONS FOR CHILDREN
IN CONSULARLY DATED CHRISTIAN INSCRIPTIONS FROM ROME
(III-VI CENTURIES)**

Summary

This is a piece of research on family problems in the inscriptions dated by years of consuls' discharge from Roman catacombs. Here I take up the problems of collective parents' foundations for children. There are 33 inscriptions which come from the III century and 23 – from the IV (6 from the first part of the century), 10 – from the V century and 12 – from the VI. I analysed the form in its arrangement of preferences: who appears before whom, and also its essential side (number of parents' and children's names, epithets applied to a particular person, definition of the position in a family or society). This analysis, connected with other materials, can show the prestige of family members (mother or father at the first position of an inscription; number of names; children at the first position before parents etc.). The materials which was analysed by me, points at multiplicity of family relations, great social differences of those relationship, perhaps caused by cultural reasons, or other, which were not connected with a place in society. Sometimes children reach a higher position in society than their parents, similarly to a wife whose name is written at the beginning of an inscription, before the name of a husband (the highest position of a wife – during 3rd century).